

ELS ANTECEDENTS IBÈRICS DE LA CIUTAT DE GERUNDA

PER

M. AURORA MARTÍN i ORTEGA

HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ

Els estudis sobre el món ibèric a Girona han tingut un desenvolupament irregular, malgrat la importància i el nombre dels jaciments d'aquesta època descoberts als entorns de la ciutat, i el fet que s'hi hagués treballat ja de manera bastant intensa a la primera meitat de segle amb resultats encoratjadors, que en el seu moment varen ésser publicats.

Els primers treballs en aquest camp de l'arqueologia gironina foren deguts, com els d'altres períodes, a Francesc Riuró, el qual els anys 1932 i 1933 va identificar cinc poblats pre-romans als entorns de Girona: Sant Julià de Ramis; la Creueta, a Quart; el Puig de Can Cendra, a Estanyol; Sant Grau, a Sant Gregori, i el Puig d'en Carrerica, a Canet d'Adri. El primer d'aquests llocs, l'*oppidum* de Sant Julià de Ramis, el va començar a excavar el 1934. Fruit de les investigacions de Riuró en aquest període, varen ésser els treballs *Esbós sobre la cultura ibèrica i el poblat de Sant Julià de Ramis* (RIURÓ, 1935-36) i *El poblament i la cultura ibèrica del Gironès* (RIURÓ, 1936). A Sant Julià, tret del parèntesi de la guerra civil, hi va excavar fins al 1945, i va posar de manifest l'existència d'un gran poblat, construït amb cabanes tallades a la roca (RIURÓ, 1936). L'any 1964, el professor Maluquer va excavar algun d'aquests habitatges, amb interessants resultats, que també varen ésser publicats, de manera resumida (MALUQUER, 1972, pàg. 43-60 i 1982, pàg. 206-207), finalment, el 1971 la Universitat de Barcelona, sota la direcció d'I. Rodà hi va efectuar una nova campanya (RODÀ, 1971-73, pàg. 503-512).

El mateix F. Riuró va realitzar quatre campanyes d'excavació al poblat fortificat de la Creueta, a Quart, entre 1942 i 1949 (RIURÓ, 1943 pàg. 116-131; PERICOT, 1952, pàg. 88-95). Intentos posteriors del C.I.A.G. per a reprendre les excavacions en aquest jaciment, juntament amb una institució d'ensenyament gironina, no varen reeixir per manca de permís de la propietat, ja que només es varen poder fer alguns sondejos en àrees perifèriques.

Tota la resta de treballs realitzats en aquest camp de l'arqueologia han estat fruit d'excavacions d'urgència, fetes arran de troballes fortuïtes, en obres de construcció o per l'obertura o arranjamet de carreteres. Així, els anys 1959 i 1960 es van descobrir les primeres restes de poblament ibèric a Montilivi, en els treballs d'obertura de fonamentacions d'un grup d'habitatges (OLIVA, 1970 pàg. 213-224). El 1988, en ésser urbanitzada una nova zona de la muntanya, es varen trobar altres restes d'habitació.

L'any 1971, mentre s'excavava la vil·la del Pla de l'Horta a Sarrià de Ter, també descoberta en edificar uns blocs d'habitatges (OLIVA, 1970 pàg. 67-99), en una rasa oberta pels desguassos, s'hi varen trobar restes d'una necròpoli de l'Ibèric Antic.

Finalment, hem d'esmentar les troballes realitzades en els darrers vint anys als entorns de la muntanya de Sant Julià de Ramis. L'any 1972, en arranjar l'anomenat "Camí del Pla", al costat nord de la mateixa, es van trobar un conjunt de 13 grans sitges ibèriques i tres forns de calç, de datació indeterminada aquests darrers. El 1990, en explanar la falda de la mateixa muntanya pel seu costat est, se n'hi va trobar un altre, amb un total de 119 sitges (BURCH i altres, 1992, pàg. 60-70). Aquests extensos camps d'emmagatzematge mostren de forma inqüestionable l'enorme poder econòmic, basat en l'explotació dels cultius de cereals, que va tenir l'*oppidum* en el període Ibèric Ple.

També ha estat una excavació d'urgència la que ha permès el descobriment d'un tram de la muralla del poblat de Sant Julià aquest any 1993 en una zona adjacent al cementiri municipal i l'església dels Sants Metges, i que és objecte d'un altre treball en aquestes mateixes Jornades.

Les troballes fetes fins ara, doncs, mostren una important població ibèrica de la zona dels entorns de la ciutat de Girona, que es completa amb altres establiments en l'entorn immediat, com el del Puig de Can Cendra d'Estanyol; el de Sant Grau, a Sant Gregori, o el Puig d'en Carrerica, a Canet d'Adri.

En canvi, a l'emplaçament que va ocupar la *Gerunda* romana, J.M. Nolla ha demostrat de manera inqüestionable la total inexistència de restes

ELS ANTECEDENTS IBÈRICS DE LA CIUTAT DE GERUNDA

Fig. 1. Mapa de la zona de Girona, amb la situació dels jaciments ibèrics. 1- Sant Julià de Ramis, 2- Sitges del camí del Pla, 3- Sitges del desviament N-II, 4- Pla de l'Horta, 5- Montilivi, 6- La Creueta.

arqueològiques anteriors a la fundació d'aquesta, entorn el 75 a.C. (NOLLA, 1979-80, pàg. 107-118)

EL PERÍODE PRE-IBÈRIC I ELS PRIMERS CONTACTES AMB EL MÓN COLONIAL

Els primers contactes de la població indígena catalana amb el món colonial mediterrani, que abocarà a la formació de la cultura ibèrica cap al 550 a.C., es produeixen des de la segona meitat del s. VII a.C., moment a partir del qual es troben alguns materials de procedència del món fenici del sud de la Península. A la zona del Pla de Girona no s'han trobat evidències materials d'aquests primers contactes, però a la necròpoli d'Anglès, jaciment de començaments de l'Edat del Ferro, situat només a uns 15 km a l'oest d'aquesta zona, i més a l'interior del territori, a l'excavació realitzada per Riuró i Oliva els anys 1954-55 (OLIVA-RIURÓ, 1968, pàg. 67-99), a la tomba 9, es varen trobar dues peces de ceràmica feta al torn. Una és una urna cinerària de cos globular, pintada amb bandes marrons, amb paral·lels gairebé exactes al jaciment de la Cruz del Negro (AUBET, 1976-78, pàg. 273 i fig 12), i l'altra és una àmfora del tipus "pithos", de forma ben coneguda a la zona andalusa al s. VII a.C. Ambdues peces, que poden datar-se cap al 625 a.C., representen un dels conjunts importats de procedència meridional, fenícia, més vells de Catalunya.

L'establiment pre-ibèric més antic identificat per ara a Girona és el de Montilivi. Els treballs de 1959-60 varen descobrir dos fons de cabana, del tipus "enfonsat", excavades parcialment a la roca natural, i amb la superestructura construïda amb materials peribles, dels quals es varen trobar fragments de teulada, feta amb fang barrejat amb palla i amb empremtes de branques. Aquestes construccions, de les quals actualment no es conserven les restes, per la seva tècnica i pels materials arqueològics que les acompanyaven, vasos fabricats a mà, decorats amb acanalats, cordons, etc. (OLIVA, 1970, figs. 1 i 4) mostren una ocupació del lloc des de finals del s. VII o inicis del s. VI a.C., paral·lelitzable a les cabanes trobades a l'Illa d'en Reixac i al Puig de Sant Andreu d'Ullastret i el seu context arqueològic (MARTIN-SANMARTI, 1976-78, pàg. 431-447; MARTIN, 1988-90, pàg. 36), o als elements de cultura material de la sitja 16 del Mas Castellar de Pontós (MARTIN 1977-79, pàg. 688, fig. 2). A Montilivi es documenta ocupació també durant l'Ibèric Ple si tenim en compte els materials trobats, encara que per ara no s'hi hagi pogut determinar un nucli concentrat de poblament.

L'IBÈRIC ANTIC. LA NECRÒPOLI DEL PLA DE L'HORTA DE SARRIÀ DE DALT

D'aquest període, que es caracteritza en general per l'aparició de les primeres cases de planta rectangular construïdes amb murs de pedra, i per la fabricació de les primeres ceràmiques indígenes fetes amb torn ràpid, entre altres trets definidors, i l'inici del qual es data entorn del 550 a.C., no es coneix cap jaciment d'habitació datable de manera segura almenys fins al final del mateix. En canvi es troba representat per la necròpolis d'incineració del Pla de l'Horta.

Aquest jaciment, situat a la zona plana a ponent del curs del riu Ter, sota els nivells d'habitació de la vil·la romana del mateix nom, es va descobrir en una zona marginal d'aquesta, al seu costat sud-est, durant els treballs d'excavació portats a terme per M. Oliva i M. Ferré. Desgraciadament les restes es varen trobar dintre una rasa feta amb màquina, que va malmetre en gran manera el lloc, que a més, possiblement ja havia estat remogut en època antiga, quan es varen fer les construccions de la vil·la. Els únics treballs que s'hi varen poder fer varen consistir en la recollida dels objectes a la vista, i el dibuix d'un croquis estratigràfic, que reproduïm (fig. 2). Per aquests motius, no es va poder determinar la disposició exacta del material recuperat, ni la possible aparició d'estructures d'enterrament. Els materials, que havien estat retirats també en part pels treballadors de l'obra, es varen localitzar dispersos al llarg d'uns 7 m de la rasa. Es trobaven aproximadament a 1'30 m de fondària respecte al sòl actual, i uns 20 cm per sota de la preparació d'un paviment d'*opus signinum* de la vil·la, coberts per una capa de terres amb abundants carbons.

Aquesta necròpolis no s'ha pogut relacionar amb cap hàbitat proper.

Les urnes recuperades són de dos tipus, d'orelletes perforades i de peu alt. A més, hi havia restes d'altres peces ceràmiques, inidentificables, entre elles un fragment d'una possible àmfora, acroma, i altres de vas fet a mà.

El conjunt de les peces identificables és el següent:

1- Urna d'orelletes amb tapadora, de cos globular, amb peu ben marcat i fons umbilicat. A la tapadora li falta el pivot agafador. Té dues nanses bífides, verticals, unides a les orelletes, que tenen doble perforació. La pasta és fina i ben depurada, friable, de color ocre clar, amb desgriexador de partícules brillants molt fi. (Fig. 3,1)

Aquesta és l'única urna que va mostrar restes humanes incinerades al seu interior, trobades a la part de la base, molt cremades i fragmentades.

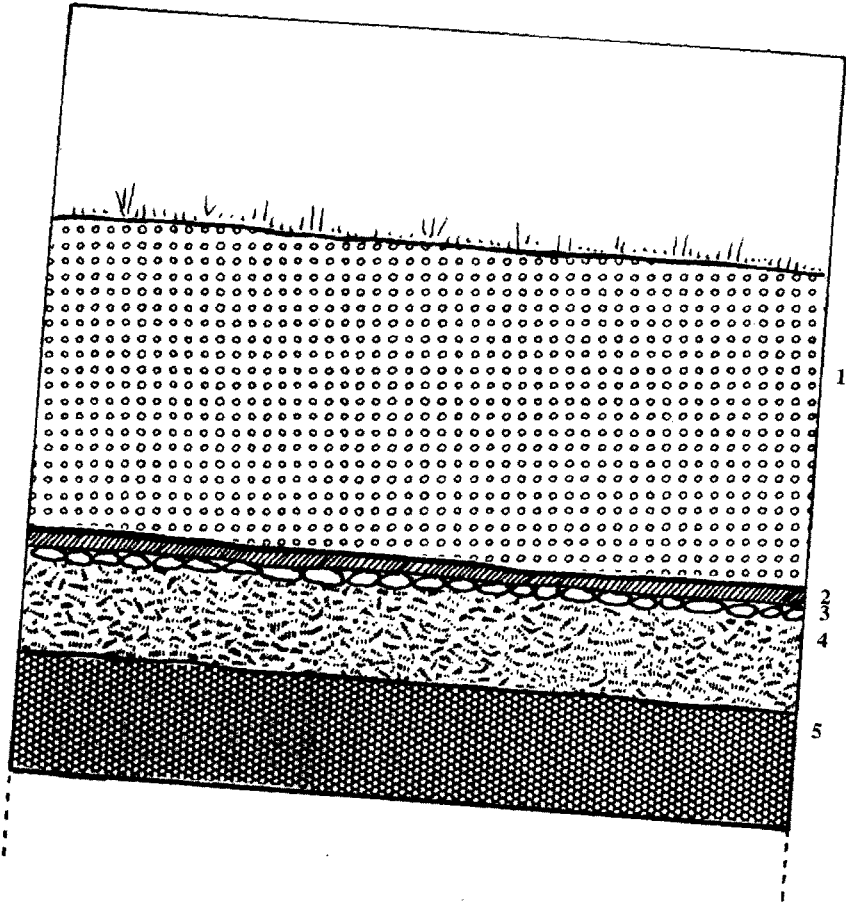

Fig. 2. Croquis estratigràfic de la necròpoli del Pla de l'Horta de Sarrià de Dalt: 1- nivell romà, 2- paviment d'*opus testaceum*, 3- preparació del paviment, 4- nivell de terres amb carbons i materials arqueològics de la necròpoli, 5- sòl natural.

2- Molt a la vora de l'urna, es va trobar un fragment de ferro, l'únic d'aquest material conegut a la necròpoli, pertanyent a la fulla d'una espasa (Fig. 3,2).

3- Fragments d'una urna d'orelletes, que dona el perfil quasi complet de la peça, que és de cos globular, amb la base umbilicada. No es va trobar la tapadora. L'argila és semblant a la de la peça descrita anteriorment, amb desengreixant de fines partícules brillants i fosques. Conserva restes molt deteriorades de decoració pintada de color marró, amb motius de bandes amples, una a la part superior del cos i una altra a la unió d'aquest amb el peu, i una línia fina a la meitat inferior. (Fig 3,3).

4- Fragments d'una urna d'orelletes, que donen el perfil complet de la tapadora i la part superior del recipient. Té dues nanses bífides, verticals, unides a les orelletes, que tenen doble perforació. La tapadora té el pivot pla de sobre i a la base d'aquest hi ha un petit forat, fet intencionalment a l'argila abans de la cocció. Aquests forats servien, segons algun autor (FLETCHER, 1963, pàg. 305), per a facilitar la sortida de l'aire calent de dintre del vas durant el procés de cocció del mateix, ja que aquest s'efectuava amb la tapadora i l'urna perfectament ajustades, mentre que per altres (JULLY-NORDSTRÖM, 1966, pàg. 105-106) era per evitar que es trenqués el vas en dipositar-hi les cendres calentes després de la cremació, una vegada quedés tancat hermèticament.

L'argila d'aquesta urna és igual que la de l'anterior, i semblen fetes pel mateix terrisser. (Fig 3,4).

5- Part inferior del recipient d'una urna que sembla ser de peu alt, segons la forma que té el final de la part conservada del fons. La pasta és beix-taronja clara, fina i dura, amb desgreixador fi. La superfície conserva restes d'engalba ocre clara, i està decorada amb una banda ampla de pintura marró clar a la zona d'unió de la base i el peu, i tres línies paral·leles horitzontals gruixudes a sobre (Fig. 3,5). Dintre del vas hi havia adherida a la paret interna una fina plaqueta de bronze, pertanyent a un objecte indeterminat.

6- Part inferior del recipient i peu d'una urna de peu alt. El peu és de forma troncocònica, i té una motllura prop de la zona de repòs. L'argila és de color gris, bastant fosc, dura i fina, amb la superfície porosa (Fig.3,6).

7- Fragment de vora i inici del coll d'un gerro de vora exvasada. La pasta és grisa clara, dura i fina, amb desgreixador de partícules molt fines, brillants.

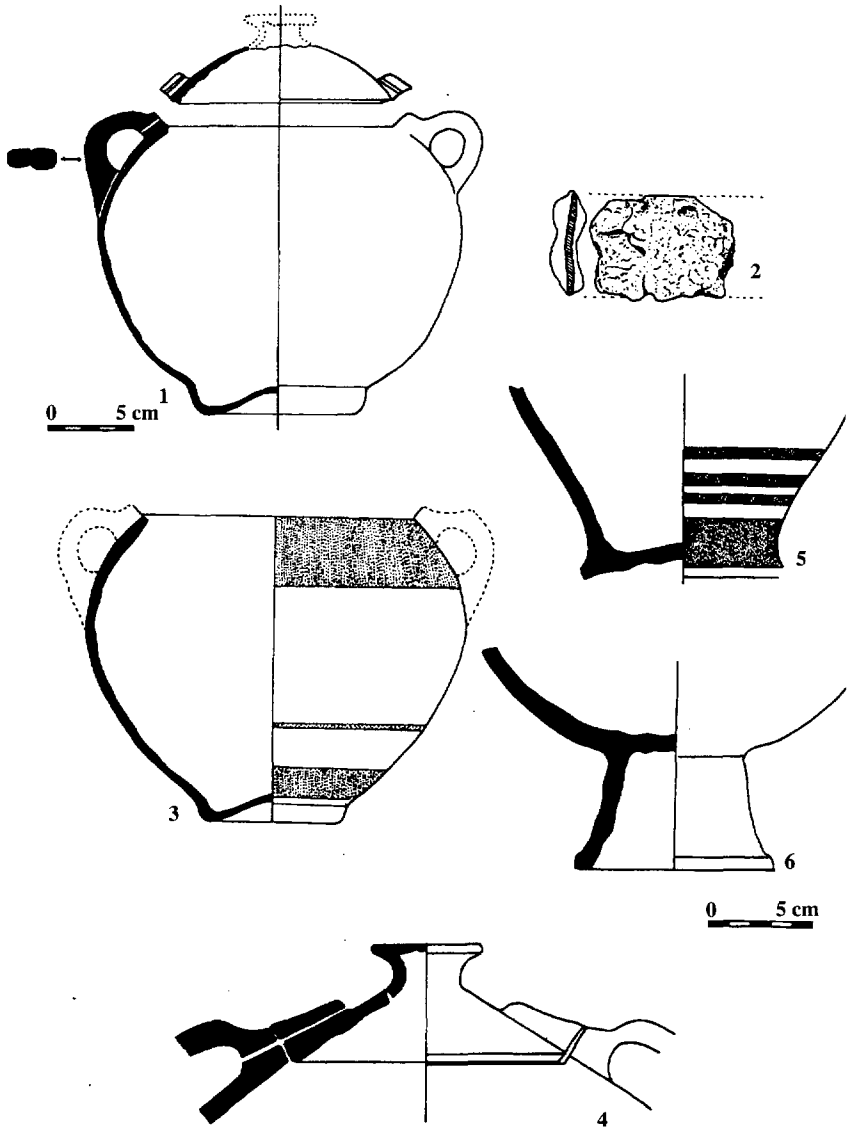

Fig. 3. Materials arqueològics de la necròpoli del Pla de l'Horta.

El ritual funerari

El jaciment és una necròpoli ibèrica d'incineració, de la qual ja hem vist que no es varen poder determinar les estructures d'enterrament. D'altra banda, ni tan sols es pot saber amb certesa si cada una de les urnes trobades formava un sol enterrament, o algunes constituïen part de l'aixovar d'un conjunt funerari més gran, amb més d'un vas ceràmic, ja que només en el cas de l'urna d'orelletes número 1 es varen trobar ossos humans incinerats a l'interior del vas. En els altres casos, les urnes es varen trobar molt fragmentades, i si hi havia hagut restes òssies, no es conservaven dintre del recipient.

L'individu conservat va ésser cremat a alta temperatura, i els ossos es varen trobar trencats en fragments molt petits, ben triats, sense barrejar amb cendres, fet que ens assegura que es practicava la *lavatio* i la trituració dels ossos una vegada feta la incineració, tal com és molt habitual en aquesta època (RAFEL, 1985, pàg. 22). Per sobre dels enterraments devien abocar-s'hi les altres restes de la cremació, carbons i cendres de la pira funerària, ja que les terres trobades al nivell dels enterraments en contenien en abundància. D'aquest individu no se n'ha pogut determinar ni el sexe ni l'edat.

La troballa del fragment de fulla d'espasa, trencat sens dubte en època antiga, i de la qual no es va localitzar la resta, podria indicar que els objectes d'ús personal eren amortitzats durant el ritual de la cremació.

Les urnes d'orelletes i les de peu alt en el context català i del Rosselló-Llenguadoc

La utilització de les urnes d'orelletes com a vasos cineraris en necròpoli, especialment de l'Ibèric Antic, a Catalunya és ben coneguda, i també en jaciments contemporanis de la façana mediterrània de la Península Ibèrica, i al Rosselló i al Llenguadoc. En algunes d'aquestes necròpoli constitueix el tipus majoritari o únic d'urna utilitzada com a ossari. (JULLY-NORDSTRÖM, 1966, pàg 99 i ss; FLETCHER, 1963, pàg. 305 i 1965; FERRER, 1982, pàg. 238; MALUQUER, 1984 i 1987; SANMARTÍ, J., 1992, pàg. 77-108; VILA-SECA et alii, 1963) ja que és un vas que per la seva forma permetia el tancament hermètic, que assegurava la protecció de les restes òssies de manera eficaç (RAFEL, 1985, pàg. 22).

De tota manera també es troba força habitualment en jaciments d'habitació. Així, a la zona francesa n'hi ha a la Monédière, Montlaurés, Pech-Maho i Ruscino (JULLY-NORDSTRÖM, 1966). A l'Empordà se n'ha trobat als dos

poblats d'Ullastret, a l'Illa d'en Reixac, des de la segona meitat del s. VI a.C., i al Puig de Sant Andreu, lloc en què estan documentats fins a la primera meitat del s. IV a.C. També n'hi ha a Roses. Al Gironès se'n troben a la Creueta i al castell de Cassà de la Selva. En necròpoli, a la zona empordanesa apareix a la de Peralada (PONS-VILA, 1975-77, pàg. 681) i a la Muralla NE d'Empúries (ALMAGRO, 1955, pàg. 382). En canvi a la de Serra de Daró, amb un total de més de seixanta enterraments excavats, amb cronologia compresa entre la primera meitat del s. V a.C. i mitjan s. IV a.C., se n'ha trobat un sol exemplar, en un context de mitjan del s. IV, i a més, és d'un tamany tan reduït que sembla més una peça de tipus votiu que utilitari. (MARTIN-GENIS, 1993, pàg. 5-48). Per això pensem que possiblement, a partir d'un moment que situem dintre la primera meitat del s. V a.C., a la zona indiketa es va deixar d'utilitzar com a urna cinerària.

Les urnes d'orelletes de Sarrià, com en general les de l'àrea indiketa, varen ésser fabricades amb ceràmica de pasta clara, ocre o rosada, i no en coneixem cap feta amb ceràmica grisa monòcroma o grega d'Occident, com passa en altres llocs, com ara a Mailhac (TAFFANEL, 1972, pàg. 270-271).

Quant a les urnes de peu alt fetes al torn, que repeteixen models a mà, propis de les necròpolis de començaments de l'Edat del Ferro, varen tenir una ampla difusió a la zona gironina i al Llenguadoc-Rosselló. La seva cronologia va des de mitjan s. VI a.C., en què són molt abundants, fins a entrat el s. III a.C. Al llarg d'aquest període la seva fabricació disminueix progressivament.

A l'Empordà s'ha trobat sempre en nivells d'habitació, a Ullastret, a l'Illa d'en Reixac i al Puig de Sant Andreu, i a les sitges-fons de cabana de Saus, Creixell i Vilafant (MARTIN, 1975, pàg. 1113 i ss). A la zona Rosselló-Llenguadoc, estan ben documentades sobretot en necròpoli, com la de Saint-Julien de Pézenas (LLINAS-ROBERT, 1971, pàg. 9) o la de les Peyros, a Couffoulens (SOLIER-RANCOULE-PASSELAC, 1976, pàg. 16 i 40; id 1981, pàg. 14) datades en el s. VI a.C. També del s. VI a.C., entre 540-520, es data la trobada a la fossa d'ofrenes de la Monédière (NICKELS-GENTY, 1974, pàg. 25 i ss).

En general es varen fabricar en ceràmica grisa monòcroma, però també se'n troben d'ibèriques pintades a l'Empordà, a Mas Castellar de Pontós, a Creixell i a Ullastret, i a l'Auda a Couffoulens.

Referent a l'associació dels dos tipus de peces, apareix tant en jaciments d'habitació, p. ex. a Ullastret, en un nivell datat al primer quart del s. IV a.C., com en necròpolis, a la tomba 14 de Grand Bassin II a Mailhac (LOUIS-TAFFANEL, 1958, pàg. 67 i fig. 14).

Cronologia de la necròpoli del Pla de l'Horta

Atesa la manca total d'elements d'importació a la necròpoli de Sarrià de Dalt, no és possible establir una cronologia absoluta. A l'àrea indiketa els dos tipus de vasos es varen fabricar durant un període ampli de la cultura ibèrica, de més de dos segles. Amb tot, és evident que ambdós tipus varen tenir el seu moment de màxima producció en la segona meitat del s. VI a.C. i principi del s. V a.C. en aquesta zona.

Segons algun autor (SANMARTÍ et alii, 1982, pàg. 96), el tipus de pasta clara i friable amb què es varen fabricar algunes urnes d'orelletes en el s. VI a.C. podria ésser la producció més antiga feta amb torn ràpid a Catalunya, anterior a les primeres ibèriques pintades que apareixen als poblats. Així, les troballes de la Granja Soley de Santa Perpètua de Mogoda es daten entre 560-550 a.C.

A Sarrià, l'associació de peces fabricades amb aquest tipus de pasta, amb les dues urnes de peu alt, fetes una amb ceràmica ibèrica típica, de pasta rosada dura, amb engalba ocre clara a la superfície i pintada a sobre, i l'altra grisa monòcroma grega d'Occident, ens obliga a admetre una datació posterior al 540 a.C., ja que no és possible donar una cronologia més antiga a aquestes dues produccions. Per això, creiem que el conjunt, a l'espera de noves excavacions que puguin donar elements de datació més segurs, es pot incloure entre 540/530 i els primers anys del s. V a.C.

Quant a la seva adscripció, per la tipologia dels seus materials es podria incloure dintre el que J. Sanmartí classifica com a necròpolis ibèriques arcaïques de la Catalunya Centre-meridional (SANMARTÍ, 1991, pàg. 80-87), malgrat la proximitat del jaciment a la zona empordanesa.

La necròpoli del Pla de l'Horta permet assegurar, doncs, que la zona dels entorns de la ciutat de Girona va evolucionar culturalment de manera paral·lela als poblats de la costa, i que la cultura ibèrica s'hi troba desenvolupada dintre la segona meitat del s. VI a.C.

L'IBÈRIC PLE

El període Ibèric Ple comença entorn del 450 a.C. i perdura fins a la romanització, i es caracteritza per un desenvolupament generalitzat de la vida en "oppida", i per un augment de la població. Els dos poblats d'aquest tipus coneguts a la zona de Girona, el de la Creueta i el de Sant Julià de Ramis, es varen desenvolupar en bona part en aquest període.

Com és força característic de l'hàbitat ibèric, tots dos es troben en llocs alts, fàcilment defensables per la mateixa topografia del terreny i amb bona visibilitat. Tots dos, també, estan ben defensats per muralles. Per la seva situació, dimensions i característiques constructives, i atès que varen coexistir durant la major part de la seva vida, degueren ésser dos poblats hegemònics, amb una frontera a la plana, constituïda molt probablement per la barrera del riu Ter. Així, Sant Julià controlaria el territori a la part nord del riu i la Creueta, a la part sud.

Pel que es coneix fins ara, es pot afirmar que la fundació de la Creueta fou anterior a la de Sant Julià. El seu excavador ja insinuava a la publicació de la primera campanya (RIURÓ, 1943, pàg. 123), que la datació del jaciment, que és segura des de la segona meitat del s. V a.C. per les importacions àtiques, possiblement es podia remuntar a moments anteriors, ja que els nivells més profunds que va excavar no els va poder datar per manca d'elements d'importació. Les ceràmiques a torn indígenes pintades que apareixen en aquests nivells, en altres jaciments de l'àrea indiketa es troben durant tot el s. V a.C. Quant a les ceràmiques fetes a mà (veure la lám. VI del mateix treball), tipològicament es poden incloure en contextos fins i tot del s. VI a.C. Per tot això creiem que el poblament existia ja a la primera meitat del s. V a.C. i tal vegada una mica abans. En canvi, els materials arqueològics més vells que es coneixen de Sant Julià de Ramis pertanyen a la segona meitat avançada del s. V a.C.

L'urbanisme

El poblament de la Creueta es troba sobre un turó, el Puig d'en Rovira, a Quart, amb un brusc pendent pel seu costat est sobre el riu Onyar, mentre que l'oest és de topografia més suau. Estava defensat per una muralla de la qual es coneix només una part del traçat, però que el devia encerclar totalment, ja que precisament la part que es coneix més bé és la que tanca el poblament pel seu costat més abrupte. Aquesta fortificació fou construïda amb un parament que presenta diferències tècniques al llarg del mateix. El costat de ponent, del qual es conserva un tram d'uns 7 m és de factura tosca. El del costat de llevant, sobre l'actual poble de la Creueta, és més regular, fet que fa pensar que no fou construïda tota en un sol moment. El llenç del costat de llevant per la seva tècnica i especialment per l'existència d'un encaix horitzontal rebaixat en el gruix del mur, pensem que es pot paral·lelitzar a les reformes del s. III a.C. de

la muralla de l'*oppidum* de Sant Andreu d'Ullastret (MARTÍN, 1988-90, pàg. 35-41). A les campanyes de 1943-44 es va trobar el basament d'una possible torre a l'extrem NO del poblat (PERICOT i altres, 1952, pàg. 91).

L'organització interior del poblat, atesa la poca superfície excavada no es coneix bé. Riuró diu que possiblement es trobava assentat sobre terrasses graonades, per la disposició de les cases (RIURÓ, 1943, pàg. 119-121). Les cases són de planta rectangular, de mòdul proper a la relació 3/1 en algun cas, construïdes amb murs amb basament de pedra, amb sòls ben preparats i amb restes de llars de cuina. Algunes d'aquestes cases tenien més de 8 m de llarg, per tan sols uns 2'5 a 3 m d'amplada.

El jaciment de Montilivi emplaçat a poca distància del de la Creueta, ja hem comentat anteriorment que, si bé s'hi han trobat restes arqueològiques, especialment ceràmiques, que assegurin la freqüentació del lloc durant tot l'ibèric ple, al llarg dels gairebé trenta anys que es coneix no s'hi han trobat murs datables d'aquesta època, malgrat els enormes moviments de terres que han produït les urbanitzacions fetes a la muntanya. Creiem que tal vegada, atesa la seva proximitat al poblat de la Creueta va funcionar en relació amb aquest, ocupant-se només de manera estacional, durant les temporades de treballs agrícoles. L'any 1988 el C.I.A.G. hi va excavar un possible fons de cabana, del qual no es va poder determinar el sistema de tancament de l'espai, però en el qual es van trobar les restes d'una llar, i una gran llosa de pissarra formant part del sòl, associades a materials ceràmics i ossis. Entre les ceràmiques hi havia algunes gerres a mà i un vaset gris emporità, datable en el s. III a.C. (fig.4).

L'*oppidum* de Sant Julià de Ramis, el millor conegut a nivell urbànic, es situa sobre la muntanya del mateix nom, dominant el Congost del Ter. És un poblat de dimensions grans, amb una superfície que s'ha calculat en uns 7.000 m². Els abancalaments realitzats amb posterioritat al seu abandonament per a facilitar els treballs agrícoles, però, sembla que en varen destruir una part important dels seus costats nord i est, i per això la que es conservaria millor és la més abrupta, és a dir, el vertent meridional, sobre el pla de Girona (RODA, 1971-73)

El poblat degué estar totalment fortificat, i el 1936 Riuró va descobrir restes d'un mur transversal, que sembla correspondre a una part de la muralla del costat més accessible, l'oest (MALUQUER, 1972, pàg. 44), però no ha estat fins a l'any 1993 que s'ha pogut identificar amb seguretat, i datar, un tram de les fortificacions (treball publicat per J. Burch en aquest mateix home-natge).

Les excavacions realitzades a Sant Julià varen permetre que Maluquer afirmés de l'organització interior del poblat, que es realitza "en barris allargats amb un carrer al davant, al nivell del sostre de les cases del barri immediatament més baix. No és, però, una estructura urbana en terrassa, sinó una plena adaptació al gran desnivell"(MALUQUER, 1983 pàg. 206-207).

Les cases es disposaven al llarg d'aquests barris, amb el mur posterior de l'habitable i el sòl tallats a la roca natural, els murs laterals eren construïts a vegades combinant un basament tallat al terreny natural també, i amb una elevació de maçoneria de pissarra o només amb aquesta darrera tècnica. La façana es desconeix en tots els habitacles excavats. La coberta era en un vertent, inclinada vers la façana. A l'interior de les estances hi havia llars de cuina construïdes, alguna en cubeta, situades cap al fons i sobre l'eix central de la casa.

Aquestes cases tenen una amplada que varia entorn dels 3 m, encara que algun autor en descriu una que arribava als 7'25 m d'ample, subdividida en dues naus (MALUQUER, 1972, pàg. 47 i ss). La fondària és difícil de calcular, a causa de l'erosió natural de la muntanya, però alguna sembla haver arribat als 6'50 m de llarg.

La circulació dintre el poblat es feia per mitjà de carrers longitudinals, paral·lels a les corbes de nivell, un dels quals ha perdurat en part en el seu traçat fins a l'actualitat, i probablement era una de les vies interiors més importants. Va des del lloc en què degué haver-hi la porta principal de l'*oppidum*, al costat oest del mateix, enllaçant amb el camí d'accés més fàcil, i discorre al llarg de la carena, fins arribar a l'església dels Sants Metges. La comunicació entre aquests carrers de traçat longitudinal es realitzava per mitjà d'escales transversals tallades a la roca.

L'economia, el comerç i la cultura material

El poblat de Sant Julià té en el seu entorn immediat dos grans camps de sitges, comparables als coneguts a l'Alt Empordà, com els de Pontós, Ermedàs, Creixell o Saus. Ja hem comentat abans que l'any 1972, en arranjar-se i ampliar-se l'anomenat "Camí del Pla", al nord de la muntanya de Sant Julià, ja a la zona plana propera a Medinyà, es varen excavar tretze sitges, farcides amb materials arqueològics majoritàriament del s. III a.C. i també s'hi varen localitzar tres forns de calç d'època incerta, però integrats dintre el conjunt. El 1992, en fer les obres de construcció de la variant de la carretera

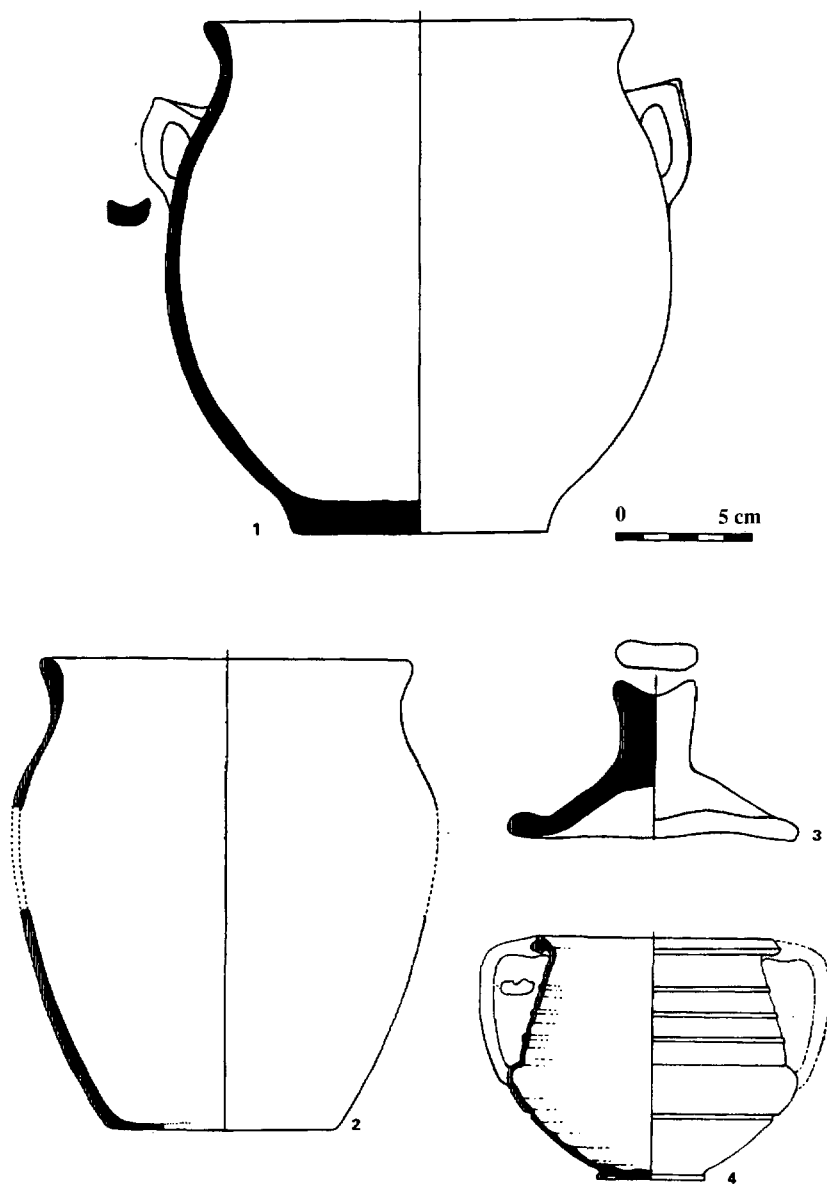

Fig. 4. Materials arqueològics de l'excavació d'urgència del 1988 a Montilivi.

N-II, a la falda del costat de llevant de la mateixa muntanya de Sant Julià, es va trobar un conjunt de 119 sitges, en diversos graus de conservació, però la majoria de gran tamany, igual que les del Camí del Pla i datades entre el s. IV i finals del s. II a.C. (BURCH i altres, 1992, pàg. 61).

Aquest fet constata que també a la zona de l'entorn gironí l'economia ibèrica es basava en l'agricultura cerealista i que es produïen grans quantitats d'excedents, que sens dubte foren la base d'un important comerç amb el món colonial, ja que està ben documentada l'entrada de vaixel·la fina àtica i més tard itàlica, d'àmfores massaliotes, púniques, greco-itàliques i itàliques, i d'altres productes colonials, com els grans d'enfilall i petits objectes de pasta de vidre. Aquest comerç devia arribar des de la costa, a través d'Empúries, o per comerç amb altres poblats ibèrics més propers a aquesta, com ara Ullastret, ja que al poblament de la Creueta s'ha trobat un conjunt de plats de ceràmica pseudo-jònica (o de pasta clara pintada), produïts, amb tota seguretat, en un taller d'Ullastret entorn del 400 a.C. (MARTÍN, 1991, pàg. 36 i 1993, pàg. 247). També s'ha realitzat la troballa de blat carbonitzat al poblament de Sant Julià de Ramis, i en dos casos les granes es trobaven dintre de penjolls de bronze en forma de reliquiari (PERICOT i altres, 1952, pàg. 97). La troballa tant en aquest poblament com a la Creueta de molins de mà o rotatoris és molt freqüent.

Les matèries primeres per a la fabricació dels molins i d'altres útils lítics, demostren que es realitzava una selecció prèvia de les més adients segons la funció que haurien de tenir els objectes, i que l'àrea d'explotació del territori era bastant gran. Així, els molins de la Creueta en algun cas varen ésser fets amb pedra volcànica de les zones de Sant Dalmau, Domeny o Canet d'Adri.

La base econòmica agrícola es complementava amb la ramaderia, basada, com és habitual entre els indiketes, en la cabra o l'ovella, el porc i, en menor mesura, el bou i el cavall. Entre els animals domesticats també hi és present el gos, p. ex. a la cabana excavada el 1988 a Montilivi. Entre els animals caçats es documenten el cérvol i el senglar.

Altres activitats conegudes, de tipus artesanal, són la metal·lúrgia, la fabricació de terrissa i la de teixits. A la Creueta es varen trobar escòries de fundició de ferro i de bronze, i a Sant Julià, de ferro, i en aquest segon poblament també es va trobar un abocador amb rebutjos de forn, de ceràmica decorada amb pintura blanca i emporitana. La producció de teixits es constata per la troballa de pesos de teler i de fusaïoles.

Així doncs, al costat d'una economia basada en l'agricultura com a activitat principal, element fonamental del comerç d'intercanvi amb el món

colonial, acompanyada per una important ramaderia, cada poblat tenia unes activitats artesanals, d'abast molt més reduït, que devien servir majorment al propi consum intern.

La cultura material de la zona de Girona en època ibèrica presenta trets característics de tota l'àrea indiketa, com ara la important presència de la ceràmica decorada amb pintura blanca, que es troba des del s. V fins al III a.C., o el desenvolupament de la ceràmica emporitana o de la costa catalana des de la primera meitat del s. IV a.C. Així mateix, les importacions de ceràmiques àtiques presenta, des de la segona meitat del s. V a.C. els mateixos repertoris que als poblats de la zona empordanesa, en formes i decoracions: en un primer moment, els vasos de l'estil de Saint-Valentin i les "copes de Càstulo" i més tard el predomini dels *skyphos* de figures roges o de vernís negre, i els craters de campana.

La vida espiritual

Com és habitual, és un dels aspectes més mal coneguts. Els cultes als déus protectors de l'agricultura degueren tenir importància, atesa la seva principal activitat econòmica, i un reflex d'aquest fet és la troballa dels reliquiariis amb cereals esmentats abans, i també la d'un magnífic vas en forma de kàlatos, decorat amb una representació de Triptòlem, heroi grec relacionat amb l'agricultura i amb la cara de la deessa Demèter, en relleu, trobat a les excavacions de la Variant (BURCH i altres, 1992, pàg. 63).

A la Creueta, a les excavacions de Riuró, es va trobar una representació del déu Bes, en forma de relleu de bronze, que havia estat niellat (MARTÍN, 1991, pàg. 33).

El pas del món ibèric a la romanització

L'abandonament del poblat de la Creueta, segons Riuró, fou lent, i no creu que arribés al darrer quart del s. III a.C. (RIURÓ, 1943, pàg. 129). Els materials arqueològics trobats, però, creiem que permeten rebaixar aquesta data fins entrat el s. II a.C. Quant al poblat de Sant Julià, cal situar el seu abandonament a finals del s. II a.C., fet corroborat per la data d'obliteració de les sitges més modernes de la variant de la N-II (BURCH i altres, 1992, pàg. 64).

A finals del s. II o principi del s. I a.C. es pot datar l'inici del funcionament de dos establiments que presenten ja una nova tipologia, adaptada a la forma romana d'explotació del territori: els nivells més antics de la vil·la del Pla de l'Horta de Sarrià de Dalt, dels quals Nolla i Casas diuen que coincideixen, o quasi, amb la fundació de *Gerunda* (NOLLA-CASAS, 1984, pàg. 187) i el moment inicial de la vil·la romana "Zona 4" de la Variant de la N-II, situada al vessant oriental de la mateixa muntanya de Sant Julià, que els seus excavadors daten també a finals del s. II o principi del s. I a.C. (BURCH i altres, 1992, pàg. 63-64).

BIBLIOGRAFIA

- ALMAGRO, M. 1955 *Las necrópolis de Ampurias*. vol. II Barcelona.
- AUBET, M.E. 1976-78 "La cerámica a torno de la Cruz del Negro (Carmona, Sevilla)", a *Symposi Internacional "Els Orígens del Món Ibèric"*. Ampurias 38-40 pàg. 267-287.
- BURCH, J.; CARRASCAL, M.C.; CASELLAS, LL.E.; MERINO, J.; NAVARRO, N. 1992 "Excavacions arqueològiques en el traçat de la variant de la carretera N-II al seu pas per Girona", a *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. St. Feliu de Guíxols. pàg. 60-70.
- FERRER, M. 1982 "Necrópolis del Coll del Moro, Gandesa", a *Excavacions Arqueològiques a Catalunya en els darrers anys. Excavacions Arqueològiques a Catalunya*, 1 Barcelona pàg. 238-241.
- FLETCHER, D. 1963 "Las urnas de orejetas perforadas", a *Actas del VIII Congreso Nacional de Arqueología Sevilla-Málaga* pàg. 305-319.
- FLETCHER, D. 1965 *La necrópolis de la Solivella (Alcalá de Chivert)*, *Serie de Trabajos Varios del S.I.P.* 32, Valencia.
- JULLY, J.J. i NORDSTRÖM, S. 1966 "Les vases a oreillettes perforées en France et leurs similaires en Méditerranée Occidentale", a *Archivo de Prehistoria Levantina* XI, València, pàg. 99-124.
- LOUIS, M. i TAFFANEL, O. i J. 1958 *Le premier Âge du Fer Languedocien. 2ème. part. Les nécropoles à incineration*.
- LLINÀS, C. i ROBERT, A. 1971 "La nécropole de Saint-Julien à Pézenas (Hérault). Fouilles de 1969 et 1970", *Revue Archéologique de Narbonnaise*, 4 pàg. 1-13

- MALUQUER DE MOTES, J. 1972 "El poblado ibérico de Sant Julià de Ramis (Gerona)", a *Pirineos*. 106 pàg. 43-60, Jaca.
- MALUQUER DE MOTES, J. 1982 "Sant Julià de Ramis", a *Les excavacions Arqueològiques a Catalunya en els darrers anys. Excavacions Arqueològiques a Catalunya*. I, Barcelona pàg. 206-207
- MALUQUER DE MOTES, J. 1984 *La necròpolis paleoibèrica de Mas de Mussols. Tortosa (Tarragona)*. Barcelona.
- MALUQUER DE MOTES, J. 1987 *La necròpolis paleoibèrica de Mianes en Santa Bàrbara (Tarragona)*. Barcelona.
- MARTÍN, M.A. 1975 "Excavaciones de salvamento en el tramo de autopista Girona-Figueres", a *Actas del XIV Congreso Nacional de Arqueología*. Vitoria pàg. 1113-1128.
- MARTÍN, M.A. 1977-79 "El yacimiento indígena pre-romano de Mas Castellar de Pontós (Girona)", a *XV Congreso Nacional de Arqueología*. Lugo, pàg. 677-690.
- MARTÍN, M.A. 1988-90 "El s. III a.C. a Ullastret (Baix Empordà). excavació del Tall Ll-1", a 8è. *Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. La romanització del Pirineu*. pàg. 35-41.
- MARTÍN, M.A. 1991 "El poblament ibèric a Girona", a *Història de Girona*, 1 ADAC, pàg.33-36.
- MARTÍN, M.A. 1993 "Céramique à pate claire de l'atelier d'Ullastret", a *Lattara*, 6. Lattes, pàg. 247.
- MARTÍN, M.A. i GENÍS, M.T. 1993 "Els jaciments ibèrics del Puig de Serra (Serra de Daró) Segles VI-IV a.C." a *Estudis del Baix Empordà*, 12. pàg. 5-48.
- MARTÍN, M.A. i SANMARTÍ, E. 1976-78 "Aportación de las excavaciones de la Illa d'en Reixac al conocimiento del fenómeno de la iberización en el nordeste de Catalunya", a *Symposi Internacional "Els Orígens del Món Ibèric"*. Ampurias, 38-40 pàg. 431-447.
- NICKELS, A. i GENTY, P-Y. 1974 "Une fosse à offrendes du VIème siècle avant notre ère a la Monédière, Bessan (Hérault) a *Revue Archéologique de Narbonnaise*, 7 pàg. 25-57.
- NOLLA, J.M. 1979-80 "Noves aportacions a l'estudi dels orígens de Gerunda", a *Annals de l'I.E.G. XXV Homenatge a Lluís Batlle i Prats*. pàg. 107-118.
- NOLLA, J.M. i CASAS, J. 1984 *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al NE de Catalunya*. C.I.A.G.
- OLIVA, M. 1970 "Descubrimiento de una villa romana con mosaicos en Sarrià de Dalt (Gerona)", a *Rev. Gerona*, 50 pàg. 19-27.

- OLIVA, M. 1970 "Un grupo de cabañas prerromanas en Montilivi (Gerona)", a *Pyrenae*, 6 pàg. 213-224.
- OLIVA, M. i RIURÓ, F. 1968 "Nuevos hallazgos en la necrópolis hallstättica de Anglés (Gerona)", a *Pyrenae*, 4, pàg. 67-99.
- PASSELAC, M., RANCOULE, G. i SOLIER, Y. 1981 "La nécropole de Las Peyros à Coufoulens (Aude). Découverte d'un second groupe de tombes", a *Revue Archéologique de Narbonnaise*, 14, pàg. 1-70.
- PONS, E. i VILA, M.V. 1975-77 "Nuevos aportes al estudio de la necrópolis de Perelada (Gerona)" a *Actas del XIV Congreso Nacional de Arqueología*. Vitoria pàg. 681-694.
- PERICOT, L. i altres 1952 "La labor de la Comisaría Provincial de Excavaciones Arqueológicas de Gerona, durante los años 1942 a 1948", a *Informes y memorias de la Comisaría de Excavaciones Arqueológicas*. Madrid.
- RAFEL, N. 1985 "El ritual d'enterrament ibèric. Un assaig de reconstrucció", a *Fonaments*, 5, Barcelona, pàg. 13 -31.
- RIURÓ, F. 1935 i 1936 "Esbós sobre la cultura ibèrica i el poblat de Sant Julià de Ramis", a *Butlletí del GEiEG* núm. 125 a 128 i 134.
- RIURÓ, F. 1936 "El poblament i la cultura ibèrica del Gironès" *Rev. Victors*, Any I març s.p.
- RIURÓ, F. 1943 "El poblado ibérico de la Creueta", a *Ampurias* 5, pàg. 116-131.
- RODÀ, I. 1971-1973 "Nuevas investigaciones en el poblado ibérico de Sant Julià de Ramis", a *XII Congreso Nacional de Arqueología*, Jaén, pàg. 503-512.
- SANMARTÍ, E., BARBERA, J., COSTA, F. I GARCIA, P. 1982 "Les troballes funeràries d'època ibèrica arcaica de la Granja Soley (Santa Perpètua de Mogoda, Vallès Occidental, Barcelona)", a *Ampurias*, 44 Barcelona, pàg. 71-103.
- SANMARTI, J. 1992 "Las necrópolis ibéricas en el área catalana" a *Congreso de Arqueología Ibérica: Las Necrópolis*. Madrid pàg. 77-108
- SOLIER, Y. 1976-78 "La culture ibéro-languedocienne aux VIè-Vè siècles" a *Actes del Simposi Internacional "Els Orígens del Món Ibèric"*. *Ampurias* 38-40 pàg. 211-264.
- SOLIER, Y., RANCOULE, G. I PASSELAC, M. 1976 *La nécropole de Las peyros VIème siècle av.J.C. a Couffoulens, Aude*. Supplément 6 a R.A.N.
- TAFFANEL, O. i J. 1972 "Les poteries grises du Cayla II a Mailhac (Aude)", a *Omaggio Bénoit I Bordighera* pàg. 245-276.
- VILASECA, S., SOLÉ, J.M., i MAÑÉ, R. 1963 "La necrópolis de Can Canyís (Banyeres, Tarragona)", a *Trabajos de Prehistoria VIII*, Madrid.